

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

מחלוקת הראשונים בגדר מצות ספיה"ע בכל יום ויום

בגמרא במסכת יבמות (סב.): איתמה, היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר, רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה, וריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה. רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה, דהא הוּו ליה. וריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה, גר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

והנה ידועה ומפורסמת מחלוקת הראשונים בדין ספירת העומר, האם ספירת כל יום ויום חשובה מצוה בפני עצמה - וממילא אם שכח או הזיז ולא ספר יום אחד, יכול לספור בשאר הימים בברכה. או שכל ספירת הימים מצוה אחת היא, ואם שכח ולא ספר יום אחד כבר הפסיד המצוה. וכך כותב הטור (או"ח סימן תפט): וכתב עוד בה"ג שאם שכח לברך באחד מן הימים, שלא יברך עוד בימים שלאחריו. ורב סעדיה כתב שאם שכח באד מן הימים יברך בימים שלאחריו חוץ מלילה הראשון שאם שכח ולא בירך בו שלא יברך עוד. ורב האי כתב בין בלילה הראשון בין בשאר לילות אם שכח ולא בירך בן יברך בשאר לילות, וכן כתב ה"ר יונה, עכ"ל הטור.

והבית יוסף ציין לדברי התוספות (מנחות סו. ד"ה זכר) שהביאו דברי הבה"ג וטעמו משום דבעינן 'תמימות', וכשמחסר יום אחד אין כאן תמימות. וכתבו עליו: ותימה גדולה הוא ולא יתכן. וכ"כ הרא"ש (פסחים פ"י סימן מא) שאינו נראה לר"י, כי כל לילה ולילה מצוה בפני עצמה.

והכריע השולחן ערוך לחוש לדעת הסוברים שכל הימים מצוה אחת הם, וכתב (סימן תפט ס"ח): אם שכח לברך באחד מהימים, בין יום ראשון בין משאר ימים, סופר בשאר ימים בלא ברכה. דהיינו שמחוייב להמשיך ולספור כדעת הסוברים שכל יום ויום מצוה בפני עצמה היא, אך מאידך לא יברך עליה כיון שאנו חוששים לדעת הסוברים שכל הימים מצוה אחת הם וכבר איבד המצוה.

ספק המנחת חינוך בקטן שהגדיל ועבד שנשתחרר בימי הספירה

וכתב המנחת חינוך (מצוה שו) שנראה פשוט לשיטות הראשונים הסוברים שאם לא מנה היום שיכול להמשיך ולספור בברכה, שאין חילוק לענין זה בין אם שכח או הזיז, וכן אם לא היה מחוייב למנות כגון שהיה קטן והגדיל באמצע ימי הספירה - כי מאחר וכל יום ויום עומד בפני עצמו, ואין יום אחד תלוי בחבירו, ממילא אף שלא קיים או לא היה חייב בקיום המצוה ביום האתמול, סוף סוף מחוייב ויכול לקיים המצוה ביום זה. והוא הדין להיפך, לדעת הסוברים שאם לא מנה יום אחד הפסיד המנין, וטעמם כיון שכל הספירה מצוה אחת היא, אם כן אין חילוק בין אם לא מנה כיון ששכח או הזיז, סוף סוף כיון שלא מנה בטל ממנו החשבון, וזה פשוט.

אלא שמוסיף המנ"ח ומסתפק לדעת אותם הסוברים שכל הספירה מצוה אחת היא, באופן שלא היה מחוייב מקצת הימים בספירה, כגון שהיה קטן או שהיה עבד, ואחר כך הגדיל או השתחרר בימי הספירה, ובאותם הימים שלא היה מחוייב - מנה אע"פ שאינו מחוייב. ויש לדון האם עתה נחייבו להמשיך ולספור ונכופו על דבר זה כדרך שכופין על קיום כל מצות עשה. ושורש הספק, האם הימים שמנה בהיותו פטור מועילים שלא יתבטל החשבון, וממילא יתחייב עתה מן התורה להשלים החשבון של ספירת העומר. או כיון שבאותה שעה היה פטור, ממילא אין חשבון זה מועיל לקיום חיובו מן התורה שנתחייב לאחר זמן כשהגדיל או נשתחרר.

ולגבי קטן שהגדיל פשט המנחת חינוך שאכן לא הפסיד המנין, וזה מכח סברא צדדית על פי המובא במרדכי (מגילה תשצח) שם הביא סברת רבינו טוביה מווינא (הו"ד גם במגן אברהם סימן רסז סק"א) שאם קידש מפלג המנחה ולמעלה אף למאן דאמר תוספת שבת דרבנן, מכל מקום יצא בקידוש זה גם משחשיכו. ולפי זה כתב המנ"ח שהוא הדין בנידון דידן, כיון שהקטן שהגדיל היה מחוייב כבר קודם לכן מדרבנן, מדין חינוך, אם כן מועיל קיום חיובו מדרבנן גם לענין חיובו מדאורייתא שיבוא אחר כך.

ראיית המנחת חינוך מדעת ריו"ח שקיים פו"ר בנולדו לו בגיותו

אמנם עדיין מסתפק המנחת חינוך, בדין עבד שנשתחרר באמצע ימי הספירה, ואף כשהיה עבד היה סופר בכל יום ויום, אם יכול עתה להמשיך ולספור בברכה או לא. וכתב המנחת חינוך שיש להביא ראייה לנידון זה מדברי הגמרא ביבמות הנזכרת לעיל, שהרי לדעת רבי יוחנן מקיים הגר מצות פריה ורביה בגירותו במה שהוליד בנים בגיותו, אף שבגיותו לא היה מחוייב בדבר. וא"כ הוא הדין בנידון דידן, אף שעתה חל עליו חיוב מן התורה, מ"מ המצוה שעשה כשהיה פטור עולה לו גם עתה.

ובגמרא בראש השנה (כח.) איתא: שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא. כפאו מאן, אילימא כפאו שד, והתניא עתים חלים עתים שוטה, כשהוא חלים - הרי הוא כפקח לכל דבריו, כשהוא שוטה - הרי הוא כשוטה לכל דבריו. ובטורי אבן ביאר כוונת הגמרא בקושייתה, שכיון שכשהוא שוטה הרי הוא שוטה לכל דבריו, אם כן מדוע יצא כשאכל מצה כשכפאו שד, הרי כיון שבאותה שעה היה שוטה ופטור מן המצות, אם כן האכילה שבאותה שעה אינה כלום, וכשחוזר ונעשה בר חיובא באותו לילה צריך לחזור ולאכול, ואין האכילה הראשונה שעשה בעודו שוטה פוטרתו בשעה זו שהוא חייב במצוות.

והקשה הטורי אבן על העולה מדברי הגמרא בראש השנה, שלכאורה נסתר הדבר מדברי הגמרא במסכת יבמות הנזכרים, שלדעת רבי יוחנן אם היו לו בנים בגיותו ונתגייר קיים פריה ורביה, וזאת על אף שבני נח אינם מצווים על פריה ורביה [כמבואר בסנהדרין (נט:)]. ולכאורה לפי דברי הגמרא

קטן

שהגדיל

ועבד

שנשתחרר

בימי

הספירה

יום ראשון ז אייר

יבמות דף סב

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

בראש השנה, היה לנו לומר שכיון שבאותה שעה כשהיה בגויותו לא קיים בבנים אלו פריה ורביה כיון שלא היה בר חיובא, אם כן אותן בנים אין עולים לו לפוטרו מחיובו שנתחייב לאחר שנתגייה כדרך שאכילת המצה בשעה שהוא שוטה אינה עולה לו לקיום חובתו בשעה שהוא חלים.

ויישב הטורי אבן דמכל מקום "שם הוא דשבת בעינן והא איכא", דהיינו - שעיקר המכוון במצות פריה ורביה הוא לקיים כוונת השם בבריאה "לא תוהו בראה לשבת יצרה", ולכן אע"פ שקיום המצה היה בשעה שאינו בר חיובא, כיון שסוף סוף ענין ה'שבת' התקיים, לכן עולים לו בנים אלו בחובתו שהתחייב אחר גירותו, ומקיים בהם מצות פריה ורביה לדעת רבי יוחנן. ומעיר המנחת חינוך שלדברי הטורי אבן נפלה ראייתו מדברי הגמרא ביבמות, שכן עולה מתוך דבריו שדוקא במצות פריה ורביה שעיקר עניינה 'לשבת יצרה', מועיל מה שהיו לו בנים בגויותו, משא"כ בשאר מצות אין מועיל קיום המצה בפטור לענין זמן החיוב, וא"כ הוא הדין ספירת העומר שספר העבד בעבודתו לא תועיל לקיום מצוותו כשנשתחרר ואינו יכול להמשיך ולספור בברכה לדעת הסוברים שספירת כל הימים מצוה אחת היא.

חילוק המנ"ח בין מצות אכילת מצה למצות פריה ורביה הפך דברי הטורי אבן

אמנם על עיקר קושיית הטורי אבן כתב המנחת חינוך: "ולדידי לא קשיא כלל, דחילוק גדול יש בין הנושאים". ובדבריו מחלק המנ"ח בין הגדרת מצות אכילת מצה וכיו"ב ובין מצות פריה ורביה, שכן אכילת מצה ושופר וכדומה המצה היא לאכול מצה ולשמוע שופר, ובודאי שסברא היא שאין עשיית המצה פוטרת אותו אם עשאה בזמן שהיה פטור מהמצוה. וכיון שכשהיה שוטה היה פטור מן המצה, ואחר כך התחייב בה, פשוט שקיום המצה כשהיה שוטה אינו מועיל לו לפטורו מהחיוב שהתחייב אחר שכבר גמר עשיית מעשה המצה. שונה מכך מצות פריה ורביה ש"המצוה היא להיות לו בנים", ולקחת אשה ועצם הלידה אינם אלא הכשר מצוה כיון שאי אפשר שיהיה לו בנים בלי זה. וכיון שזה גדר המצה, ממילא קיום המצה הוא בכל רגע ורגע שיש לו בנים ומקיים את המצה כל ימי חייו. ולכן סובר רבי יוחנן שאף כשנולדו לו בנים בגויותו, הרי רק ההכשר מצוה נעשה שלא בזמן החיוב, משא"כ עיקר קיום המצה הוא עתה כשהתגייר ויש לו בנים והמצוה נמשכת כל זמן שבניו חיים.

והמנ"ח מוסיף ומביא ראיה לדבריו, שהרי דעת רבי יוחנן בגמרא ביבמות שאם היו לו בנים בגויותו ונתגייר יצא, ומאיך - אם היו לו בנים ומתו לא קיים המצה. וביאור הענין כנ"ל, כי קיום המצה הוא בכל רגע ורגע במה שיש לו בנים, ואילו הולדת הבנים ונשיאת האשה וכיו"ב אינם אלא הכשר מצוה, ולכן אם בניו בחיים, הרי מקיים את המצה אע"פ שלידתם היתה בגויותו. ומאיך, אם כבר מתו בניו, אף שנולדו כשהיה בר חיובא, סוף סוף עתה אינו מקיים את המצה. ומכח זה מסיק המנחת חינוך שאכן יש לדמות מצות ספירת העומר למצות פריה ורביה, שכן אף כאן היא מצוה נמשכת לדעת הסוברים שספירת העומר בכל הימים מצוה אחת היא - וממילא אף שתחילת המנין נעשה בהיותו עבד, יכול עתה בזמן חיובו להמשיך ולמנות בברכה.

הוכחת ההר צבי שקיום פו"ר בלקיחת אשה וביאתה ולא בכך שיהיו לו בנים

ונמצא שלדעת המנ"ח קיום מצות פו"ר אינו בלקיחת האשה אלא בכך שיש לו בנים. וכ"כ גם בספר פרי יצחק (ח"א סוס"י מב) [ועפ"ז יישב מדוע לא דנים 'מצוה הבאה בעבירה' בקיום פו"ר בלידת ממזר, וכ"כ המנ"ח (מצוה א)].

ובהר צבי שם התקשה מאד בדבריהם, כי לעולם מצוות המעשיות הם מה שעושה האדם בפועל, אבל שיהיה לו בנים זה אינו מעשה האדם, וגם לאו בידו הוא. ומסתבר דאדרבה עיקר מצות עשה היא לקחת אשה. וכך מבואר גם מדברי התוספות בבבא בתרא (יג.) שביארו שאין עשה דפרו ורבו דוחה לא תעשה ד'לא יהיה קדש' כיון שאינו בעידניה "דמשעת העראה קא עקר לאו, ועשה דפרו רבו לא מקיים עד גמר ביאה". הרי מבואר בדבריהם שבגמר ביאה מקיים המצה, ומוכח שהעשה הוא בשעת הביאה ולא 'שיהיו לו בנים'. ואכן המנח"ח עצמו (מצוה א) הרגיש בדברי התוספות והניח דבריהם בצ"ע. וביאר ההר צבי את דברי התוספות, שבגמר ביאה מקיים העשה כיון שבהכי חייביה רחמנא, ואילו לידת הבנים אינה תלויה בו. ולידת הבנים אינה אלא שיעור ותנאי במצה, שאינו מחוייב בלקיחת אשה ובביאתה אלא עד שיוולדו לו זכר ונקבה.

ועל פי זה ביאר ההר צבי שאכן גם לדעת רבי יוחנן, האומר שאם היו לו בנים בגויותו קיים פרו ורבו, אין ביאורו שקיים המצה, שהרי סוף סוף מעשה המצה היה בגויותו בשעה שכלל לא היה חייב במצה. אלא שכיון שיש תנאי ושיעור במצות פריה ורביה שאינו מחוייב במצה אלא כל זמן שלא נולדו לו בנים, ממילא כיון שנולדו לו בנים בגויותו, הרי סוף סוף נתקיים התנאי ופקעה ממנו מצות פריה ורביה. ומעתה, מסיים ההר צבי, נדחתה לה הוכחת המנחת חינוך לענין ספירת העומר. שהרי רבי יוחנן לא אמר שאותו גר מקיים מצותו על ידי הולדת הבנים בגויותו, אלא רק שתנאי המצה מתקיים ואין חלה עליו מעתה מצות עשה של פרו ורבו. וא"כ אין להביא ראיה מכאן שתועיל ספירת הקטן או העבד לחיובו לאחר שהגדיל או השתחרר.

ומ"מ כותב הגרצ"פ שמסברא יש לומר שבין שסו"ס ספרו אף קודם זמן חיובם, יתכן שאין כאן סתירה לקיום דין 'תמימות', ואף שלא התחייבו כל הימים מן התורה. ואין זה שייך לעיקר הנידון האם שעת פטור פוטרתו לאחר שנתחייב, שכן אין צורך בשעת הפטור כדי לפטורו בשעת החיוב, שהרי בשעת החיוב הוא סופר כדינו בכל יום ויום, וכל הצורך בשעת הפטור הוא כדי שיהיה המנין אחד ויתקיים דין 'תמימות' - וזה יתכן שמתקיים גם על ידי שספרו למעשה בשעת הפטור.

ייש לחלק

בענין זה בין

אופן שבא

שד על שדה

ובין אופן

שבא איש

על שדה.

שכן השכל

גוזר שאשה

שידית תוכל

להתעבר

מאיש

בן אדם,

משא"כ אשה

אי אפשר

שתתעבר

ותלד משד"

לתרומות והנצחות

נא לפנות

למייל המערכת

תודה רבה!